

LBRIS

We know
books

I. B E R G

DICTIONAR , DE CUVINTE, EXPRESII, CITATE CELEBRE

**Versiune revizuită, adăugită și actualizată
de
Florin MARCU**

Editura SAECULUM I.O.

București, 2019

LBRIS

We know
books

**DICȚIONAR
DE CUVINTE, EXPRESII,
CITATE CELEBRE**

A

- **A, ab, ad...** Cu aceste prepoziții latine s-au format numeroase expresii.
- **Ab absurdo** (lat. prin „reducere la absurd“) – În geometrie, se demonstrează prin metoda *ab absurdo*.
- **Ab antiquo** (lat. „din vechime“; „de demult“) – Faptul e cunoscut *ab antiquo*.
- **Ab hoc et ab hac** (lat. „de aici și de acolo“) – A vorbi *ad hoc et ab hoc*, a spune vrute și nevrute.
- **Ab imo pectore** (lat. „din adâncul inimii“) – A face, a exprima ceva *ab imo pectore*, din toată inima, profund sincer.
- **Ab initio** (lat. „dintru început, de la capăt“) – A întreprinde ceva *ab initio*.
- **Ab intestat** (lat. „fără testament“) – Despre o succesiune care se află în absența unui testament, în care legea reglementează transmiterea bunurilor.
- **Ab Iove principium** (lat. „Să începem cu Iupiter“) – Vergiliu, *Egloge III*, 60. – În această eglogă (poezie pastorală, bucolică), ciobanul Dameta vestește că-și începe cântecul său de la Iupiter, părintele tuturor lucrurilor. Expresia înseamnă deci: să pornim de la personajul cel mai de seamă (deoarece Iupiter era socotit căpetenia zeilor), sau de la lucrul cel mai important.
Se citează atunci când începem o dezbatere, o lecție, o expunere cu ceea ce este principal.
Vezi și expresia: *À tout seigneur, tout honneur*.
- **Ab irato** (lat. „la mânie“) – A acționa *ab irato*.
- **À bon entendeur, salut!** (fr. „Bunului ascultător, salut!“) – Semnificația acestui proverb este: cine are urechi de auzit, să audă. Se citează în original, pentru a atrage

atenția ascultătorului să ghicească subînțelesul, sau ceea ce n-am putea spune direct și complet.

Caragiale folosește expresia în comedia *O scrisoare pierdută* (act. II, sc. 5). Zoe, agitată, scoate gazeta și citește: „În numărul de mâine al foii noastre vom reproduce o interesantă scrisoare sentimentală a unui înalt personaj din localitate către o damă de mare influență. Originalul va sta mâine la dispoziția curioșilor în biroul nostru de redacție. Atât pentru astăzi. «À bon entendeur, salut!»“.

- **Ab ore ad aurem** (lat. „de la gură la ureche“) – A vorbi *ab ore ad aurem*, a vorbi cu toată discreția.

- **Ab origine** (lat. „de la origine“) – A istorisi evenimentele *ab origine*.

- **Ab ovo** (lat. „De la ou“, adică de la naștere, de la început) – Horațiu, *Arta poetică*, vers 147. Poetul latin îl laudă pe Homer că în *Iliada* a început povestea războiului Troiei de la mânia lui Ahile și nu *ab ovo*, adică de la nașterea frumoasei Elena, care – pretinde legenda – s-a născut din oul Ledei.

Horațiu a întâlnit expresia în graiul poporului, căci latinii, când voiau să spună „să începem cu începutul“, sau – cum zicem noi astăzi – „s-o luăm de la A“, foloseau formula *ab ovo*.

- **Ab ovo usque ad mala** (lat. „De la ou până la mere“) – Horațiu, *Satire* (I, 3, 6). Știind că la romani prânzul începea cu ouă și se termina cu mere, formula horațiană înseamnă: De la început până la sfârșit, de la un capăt la altul, sau de la A la Z.

Vezi și expresia: de la *alfa la omega*.

- **Abracadabra** – Termen al cabaliștilor (sectă mistică la evreii din Evul Mediu), alcătuit din abrevierea cuvintelor ebraice: *Ab* (tată), *Ben* (fiu), *Ruah a Cadish* (Sfântul Duh)... Era folosit ca formulă magică împotriva durerilor de cap, de dinți etc.

Astăzi, termenul este uzitat încă de iluzioniști și prestidigitatori ca formulă de introducere în scamatoriile lor. Iar, în diferite limbi, a generat cuvântul „abracadabrant“, care înseamnă: ciudat, extraordinar.

- **Ab uno disce omnes** (lat. „După unul îi poți judeca pe toți“) – Vergiliu, *Eneida* (II, 65). Vorbind despre grecii care s-au introdus în Troia prin faimosul vicleșug al calului de lemn, poetul subliniază perfidia grecului captiv Sinon care i-a

convins pe troieni să primească în cetate calul, obiectul pierzaniei lor, susținând că era o ofrandă adusă zeilor. Cu alte cuvinte: cum era acel om prefăcut, erau toți!

Devenite cu timpul o expresie curentă, vorbele lui Vergiliu sunt folosite mai ales în sens nefavorabil. Referindu-ne la un grup de oameni deopotrivă de neserioși, sau vicleni, sau cu alte trăsături negative, putem spune *Ab uno disce omnes*.

- **Ab urbe condita** sau **Urbis conditae** (lat. „De la întemeierea orașului“) – Romanii obișnuiau să dateze anii *ab urbe condita*, adică de la înființarea Romei. Această dată corespunde cu anul 753 (î.H.), când Romulus, legendarul fondator al cetății, a tras prima brazdă pe locul unde s-a întemeiat Roma. De atunci, după cifrele anului respectiv, romanii scriau inițialele U. C. (*urbis conditae*). De pildă: Anul 478 U. C. înseamnă anul 478 de la fondarea Romei.

Istoria romană a lui Titus Livius poartă titlul *Ab urbe condita libri*.

- **Abusus non tollit usum** (lat. „abuzul nu împiedică uzul“) – Teama de a săvârși un auz (de drept) nu trebuie să ducă la neexercitarea dreptului.

- **Abyssus abyssum invocat** (lat. „prăpastia cheamă prăpastie“) – Psalmii (43, 8). O greșeală atrage după sine altă greșeală.

- **Acarul Păun** Nu este numele vreunui erou de roman, snoavă sau baladă. Acarul Păun a existat într-adevăr și ar fi rămas desigur necunoscut, anonim, dacă o gravă ciocnire de trenuri întâmplată acum patru decenii, în stația Vintileanca (astăzi Săhăteni), de pe linia Ploiești–Buzău, nu i-ar fi adus o tristă celebritate. Ancheta asupra catastrofei de cale ferată scoțând basma curată pe adevărații culpabili, oameni cu trecere, a găsit ca singur vinovat al nenorocirii pe... acarul din stație, anume Ion Păun!

De atunci – datorită scriitorilor și presei – expresia „acarul Păun“ indică persoana asupra căreia se aruncă greșelile altora, sau, cum îl caracterizau ziarele: „țapul ispășitor al isprăvilor celor mari și tari, subiect de revistă boulevardieră, de distracție în parlament.“

În piesa *Schimbarea la față* (sau *Parada păcatelor*) de George Mihail-Zamfirescu, personajul Profiriu spune, în tabloul 8, scena III: „... mă gândeam și eu... la acarul Ion Păun, care se zbate și tipă, dar nu se dă învins. Umblă de ani de zile, ca Diogene, cu

felinarul în mână, după o fărâmă de dreptate, pe care nu se îndură nimeni să i-o dea...”

- **A contrario** (lat. „prin opoziție“) – Metodă de argumentare care demonstrează valabilitatea unei teze prin revelarea nonvalabilității celei opuse.

- **À contrecœur** (fr. „împotriva inimii“) – A face ceva *à contrecœur* împotriva propriei dorințe.

- **Acta est fabula** (lat. „Piesa a fost jucată, s-a sfârșit“) – În teatrul din Antichitate nu existau programe care să anunțe subiectul, actele și distribuția piesei. Publicul nu-și dădea seama că spectacolul s-a terminat și, păstrându-și locurile, aștepta ca actorii să-și continue jocul. De aceea se încetățenise în acea vreme obiceiul ca, la sfârșitul reprezentației, să se anunțe: „Acta est fabula“, adică „Piesa s-a sfârșit.“

Expresia s-a răspândit repede, trecând, de pe scena teatrului, pe scena vieții, unde și-a păstrat același sens care indică un final, o încheiere. „Acta est fabula“ au fost ultimele cuvinte pe care împăratul Augustus le-a rostit pe patul de moarte, – adică „piesa e terminată, viața mea s-a încheiat!“

„La farce est jouée“ (farsa s-a isprăvit) a spus și marele scriitor francez Rabelais în cele din urmă clipe ale vieții. Cuvântul *farce* apare aici cu sensul său medieval, de reprezentație teatrală comică (*La farce de maître Pathelin*, de exemplu).

Și astăzi, expresia *Acta est fabula* se întrebuintează spre a anunța un sfârșit, un deznodământ. Vezi *Der Vorhang fällt...* și *E finita la commedia!*

- **Acta, non verba** (lat. „Fapte, nu vorbe“) – Dicton echivalent cu *Res, non verba*.

- **Ad acta** (lat. „la acte, la dosar“).

- **Ad aperturam libri** sau **Aperto libro** (lat. „La deschiderea cărții“) – În vechime, cărțile, fiind transcrise de mână, aveau multe greșeli și omisiuni. A traduce sau a comenta un asemenea text, la primul contact, era deci o treabă destul de dificilă. Se impunea o cercetare prealabilă, o confruntare cu originalul. De aceea, expresia „aperto libro“, adică deschizând cartea, a devenit sinonimă cu „pe nepregătite“, cu „la prima vedere.“

- **Ad augusta per angusta** (lat. „La rezultate strălucite se ajunge pe căi înguste, trudnice“). Cu alte

cuvinte: orice victorie, orice succes, nu se obține decât prin luptă, prin strădanii, prin înfrângerea piedicilor aflate în cale.

În acest sens, marele scriitor francez Victor Hugo, în piesa sa *Hernani* (actul IV), a întrebuițat acest dicton latin ca deviză a conjuraților.

Vezi și expresia apropiată: *Per aspera ad astra*.

- **Ad calendas graecas** (lat. „La calendele grecești“).

– Prescurtare a expresiei *ad calendas graecas solvere*, adică: a plăti la calendele grecești.

Calendele erau la romani prima zi a lunii: zintăiul, cum se spune la noi. Și era și ziua fixată pentru plata datoriilor.

Rău-platnicii însă ziceau, în derâdere, că vor plăti *ad calendas graecas*, deoarece grecii nu aveau calendele și deci aceasta însemna *niciodată*. Istoricul Suetoniu povestește că împăratul Augustus obișnuia să dea acest răspuns creditorilor săi. Vorba a rămas pentru a exprima ironic, supărat sau revoltat: *niciodată!* Cu același sens, poporul nostru a creat expresii ca: la paștele cailor, la Sfântu-Așteaptă, la moșii verzi...

- **A descoperi America** – Se știe că descoperirea

Americii de către navele lui Cristofor Columb în anul 1492 a fost un eveniment epocal, care și-a prelungit răsunetul de-a lungul vremilor. Astfel „a descoperi America“ a ajuns o locuțiune sinonimă cu a descoperi ceva neașteptat și important, cu o mare surpriză, cu o realizare deosebită obținută de o minte inventivă. Timpul însă a imprimat expresiei o nuanță ironică.

În forma-i negativă: „n-a descoperit America“, expresia desemnează, dimpotrivă, o persoană cam prostuță, cu minte puțină, sau o persoană care nu face descoperiri proprii. O expresie echivalentă: „N-a descoperit praful de pușcă.“

Unii cercetători consideră că lui Columb însuși ar fi trebuit să i se aplice această zicală, pentru simplul motiv că la data memorabilei sale călătorii, America fusese de mult descoperită. Astfel istoricul francez Augustin Thierry susține că, prin anul 1000, navigatori normanzi, porniți din Groelanda, au debarcat pe țărmul de nord-est al Americii, în ținutul denumit Vinland. Iar exploratorul norvegian Helge Ingstad a publicat în 1964 un studiu despre expedițiile vikingilor, conduse de eroii legendari Bjarni și Leif Ericson, în secolele XIII și XIV, și despre escaleta lor în regiunea Markland (probabil Labrador). Așadar, după părerea acestor oameni de știință, nici chiar Columb... n-a descoperit America!

- **Ad gloriam** (lat. „pentru glorie“) – A trudi *ad gloriam*, fără recompensă materială.

- **Ad-hoc** (lat. „Pentru aceasta“, „creat pentru un anume scop“). – De aceea adunările ținute în Muntenia și Moldova în anul 1857, cu scopul de a cere unirea Țărilor Române, au fost denumite „divanuri ad-hoc.“

Grigore Alexandrescu folosește expresia în poezia sa *O profesiune de credință*:

„... am cuvinte să cred că la Divanul Ad-hoc
Bine lumii o să fac și rol nobil o să joc.“

Cuvintele „ad-hoc“ se întrebuițează și în vorbirea curentă. Bunăoară, când cineva născocoște un motiv pentru a se eschiva de la o treabă, sau pentru a-și susține o părere, se poate spune că e un pretext, sau un argument inventat ad-hoc. De acest înțeles al expresiei se servește Vlahuță când scrie: „... ți-ai înjghebat o logică de ocazie, un sistem ad-hoc de a gândi“.

- **Ad hominus** (lat. „la om, la persoană) – Argument îndreptat contra persoanei însăși de către adversarul său.

- **Ad honores** (lat. „onorific, fără plată“).

- **Adhuc sub iudice lis est** (lat. „Procesul este încă la jurați“ – adică: nu s-a clarificat) – E un emistih al lui Horațiu, din *Ars poetica* (versul 78). Poetul, cercetând obârșia elegiei, consideră că problema nu e încă lămurită, continuând să mai existe controverse privind originea acestui gen de versuri.

Expresia s-a extins și a ajuns să indice orice problemă care n-a fost definitiv soluționată; un acord care nu s-a încheiat, sau un proces care se judecă în continuare. „Familia Listomère, cu toate că nu capitula, rămânea cel puțin neutră și recunoștea tacit puterea ocultă a congregației. Procesul însă rămânea pe de-a întregul *sub iudice*“ (Balzac, *Vicarul din Tours*, ESPLA, 1956, vol. II, pag. 213).

Limba germană și-a construit o expresie proprie: *Darüber sind die Gelehrten noch nicht einig* (În această privință învățații nu s-au înțeles încă).

- **Ad infinitum** (lat. „la nesfârșit“).

- **Ad interim** (lat. „interimar, provizoriu“) – Care ține locul titularului.

- **Ad libitum** (lat. „după voie, după plac“) – A cânta un pasaj din muzică *ad libitum*; oricum. Libertate acordată

interpretului, fie de a folosi nuanțe și mișcarea după voie, fie de a exclude fragmentul la care se referă termenul.

- **Ad litem** (lat. „pentru un proces“).
- **Ad litteram** (lat. „literă cu literă, cuvânt cu cuvânt“) – A cita dintr-un autor întocmai, textual.
- **Ad maiorem dei gloriam** (lat. „întru preamărirea Domnului“) – Deviza ordinului iezuiților. A acțiunea dezinteresată, pentru o cauză nobilă.

● **Adonis** – Dintre toți muritorii despre care vorbește mitologia greacă, Adonis este prezentat ca fiind mai frumos decât cel mai frumos dintre zei. Însăși Afrodita, zeița frumuseții, s-a îndrăgostit de el. Heine, în poezia *Sărbătoare de primăvară* (tradusă de St. O. Iosif), descrie durerea cumplită a fecioarelor la moartea lui Adonis. Numele lui Adonis a ajuns astfel, ca antonomază, termenul superlativ de comparație și de apreciere pentru înfățișarea fizică a unui bărbat.

În poezia *Fata craiului din cetini*, Coșbuc folosește comparația „Iat-aci pe Făt-frumosul... El, un Adonis.“

- **Ad patres** (lat. „la strămoși“) – A se întoarce *ad patres* (a muri); a trimite *ad patres* (a ucide).
- **Ad perpetuam rei memoriam** (lat. „spre veșnica aducere aminte a acestor fapte“) – Folosit în inscripțiile comemorative.

● **Ad quem** (lat. „pentru care“) – În procedură: despre termenul unei amânări.

- **Ad referendum** (lat. „cu condiția de a obține aprobarea“) – Despre acte, despre tratate.

- **Ad rem** (lat. „la obiect, la problemă“) – Precis, net; a răspunde *ad rem*.

● **Ad unquem** (lat. „la ureche“) – Horațiu (Satire, I, 5, 32). În Antichitate, sculptorii verificau netezimea marmurii cu unghia.

- **Ad unum** (lat. „până la unul“)

● **Ad usum Delphini** (lat. „Pentru folosința Delfinului“) – Le Dauphin, adică Delfinul, era titlul acordat fiului mai mare al regilor Franței. Primind însărcinarea de a-l educa pe Dauphin, moștenitorul regelui Ludovic al XIV-lea, învățații Bossuet și Huet, amândoi prelați, au alcătuit ediții speciale,